

מגדר, משפט ותרבות

ענת שטרן

צבי טריגר (עורך), **המשפט**, סימפוזיון: קול באישה תקווה – על נחיצות לימודי המגדר במאה העשרים ואחת – מחווה לפרופסור קרול גיליגן, כרך טז, חוב' 1-2 (2011), 562 עמודים.

בעשור האחרון הניב המחקר המשפטי הפמיניסטי בישראל יכול רב ומשפטיניות פמיניסטיות וחוקרות מתחומים אקדמיים שונים הרימו תרומתן לחקר המשפט והמגדר. כרך טז (חוב' 1-2) של כתב העת **המשפט**, שבהוצאת בית הספר למשפטים במסלול האקדמי של המכללה למנהל, מיתוסף עתה לקורפוס אקדמי מתרחב זה. הכרך, בעריכתו של צבי טריגר, מחבר שני שדות אקדמיים דיסציפלינריים תאורטיים נרחבים: המגדר והמשפט. שני תחומי ידע אלה, נוסף על היותם תחומי חקר באקדמיה ומקור פורה לחשיבה תיאורטית, הם בעלי תכונה משותפת המבדילה אותם מתחומי חקר אחרים הנלמדים בפקולטות למדעי הרוח והחברה בשל המישור הפרקטי שלהם. אימוץ התפיסות הפמיניסטיות המקדימות של לימודי המגדר מוביל לחשיבה פמיניסטית שעיקרה ניסיון להפוך את העולם למקום טוב יותר, דמוקרטי יותר, משחרר יותר לכל בני האדם, גברים ונשים. אימוצה של דרך החשיבה הפמיניסטית התיאורטית מוביל משום כך למישור המעשי של תיקון עולם. כמו המגדר, גם המשפט נע בין שני עולמות, האקדמי והמשפטי. ייחודו של המשפט הוא בשימוש הפרקטי שלו בחיי היום-יום של כל אחד ואחת מאתנו. גם אם איננו פונים לבקשת סעד מבית משפט הרי שהממד המשפטי של חקיקה וענישה משפיעים על חיינו לעתים מבלי שנהיה מודעים לכך. המאמרים באסופה נעים בין המשפט למגדר ובין המישור הפרקטי לתיאורטי. בפתח דבריו מעמיד העורך את השאלה אם הפרספקטיבה המגדרית חשובה וסוקר את תרומתה המחקרית של פרופסור קרול גיליגן לחקר הפמיניזם המשפטי. הכרך עשיר וגדוש במחקרים מדיסציפלינות שונות, כמחווה לכתיבתה הרב תחומית של גיליגן, הפורשים בפני הקורא את מגוון האפשרויות הטמונות בעיון בסוגיות של מגדר ומשפט.

הכלי המאפשר את התנועה בין התיאורטי למעשי המשותף לשני השדות האקדמיים של לימודי המגדר והמשפט הוא מושג התרבות. כניסתו של מושג התרבות אל השדה המשפטי נעשה באמצעות הגישה המכוננת (constitutive approach) לחקר המשפט, שהתפתחה בחקר המשפט האמריקני החל בשנות השמונים של המאה העשרים. לפי גישה זו המשפט הוא אחד ממכונני התרבות: הוא משפיע על האופן שבו אנשים בונים את זהותם, רואים את מקומם בחברה, וחשוב מכך – האופן שבו בני אדם נוהגים בהווייתם היומיומית, לרוב בלי להיות מודעים כלל לקשר שבין המשפט להתנהגותם.¹ הגישה המכוננת טוענת שהחוק שזור בחיים החברתיים, אינו חיצוני לחברה אלא מעצב אותה בתהליך דו כיווני של ספיגה והשפעה.² על פי הגישה המכוננת החוק הוא חלק אינטגרלי מהחברה, אינו נכפה עליה מבחוץ, מעניק משמעות לחיים החברתיים ומשפיע על התודעה ועל תפיסת עולם המשותפת.³ המחקר המאמץ את הגישה המכוננת נעשה תוך הסטת המבט אל מקומות שבהם המשפט 'לא נמצא' לכאורה, וזאת תוך קבלת ההנחה שהחוק משפיע על החברה במידה כזו עד שהוא נעשה שקוף והופך להיות נורמה מקובלת או קונבנציה התנהגותית.⁴

בעמדת מוצא זו של הגישה המכוננת המשפט הופך למעשה תרבותי.⁵ הגישה המכוננת במשפט תופסת את המשפט כמכונן התרבות, כיוצר משמעות בחייהם של בני אדם וכמכונן היחסים החברתיים שהם מצויים בהם.⁶ יתרה מזאת, הגישה המכוננת רואה את המשפט לא רק כמכונן של קטגוריות שבאמצעותן בני אדם מעניקים משמעות ליחסים החברתיים שבהם הם מצויים, והאופן שבו יחידים וקבוצות תופסים את זהותם, אלא גם קובע את הדרך שבה הם נוהגים בחיי היום-יום שלהם.⁷ הגישה המכוננת מכירה בכך שקיים פער בין תוכני המשפט לבין האופן שבו יחסים חברתיים מתקיימים למעשה.⁸ וכך, על אף שכל אדם מאמץ לעצמו רכיבים שונים של התרבות שבה הוא חי, בזהותו ישנו רובד 'עבה' של תרבות המשותף לאנשים החיים באותה החברה. כך לדוגמה מערכת החינוך המדינית, התקשורת, המשפט,

-
- 1 מנחם מאוטנר, **משפט ותרבות**, רמת גן 2008 (להלן: מאוטנר, משפט ותרבות), עמ' 48-51.
 - 2 Austin Sarat and Thomas R. Kearns, 'Beyond the Great Divide: Forms of Legal Scholarship and Everyday Life', in: idem, *Law and Everyday Life*, Ann Arbor 1995, pp. 20-21
 - 3 שם, עמ' 29-31.
 - 4 'Law's vision becomes ordinary practice. Law establishes its moral, political and cultural values as conventional'. שם, עמ' 49-50. המחברים מציינים כי הם נשענים בניתוחם על תפיסת ההגמוניה של גרמשי.
 - 5 מנחם מאוטנר פיתח גישה זו בהקשרה הישראלי. תחילה בספרו **משפט ותרבות** ומאוחר יותר בספרו **משפט ותרבות בישראל בפתח המאה העשרים ואחת**, תל-אביב 2009 (להלן: מאוטנר, משפט ותרבות בישראל).
 - 6 מאוטנר, **משפט ותרבות**, עמ' 47.
 - 7 שם, עמ' 50; הנ"ל, **משפט ותרבות בישראל**, עמ' 44.
 - 8 הדרוגמה המוצגת לכך בספרו של מאוטנר היא העובדה שאף על פי שבארצות הברית החוק קובע שכל האזרחים שווים, בפועל מספרם של שחורים שנעצרים ככבישים בידי המשטרה גדול ממספרם היחסי באוכלוסייה. מאוטנר, **משפט ותרבות**, עמ' 54-55.

הכלכלה ומנגנוני השליטה באלמות של הצבא והמשטרה, משפיעים הן על גברים והן על נשים, למרות שוני תרבותי וכזה של זהות ביניהם.⁹

כפי שעולה מכותרת המשנה של הכרך, את הנדבך התרבותי והציר המכונן של האסופה מניח מאמרה של גיליגן, ממייסדות תפיסת הפמיניזם התרבותי, 'מהיכן אנו באים/ות ולאן אנו הולכים/ות? הרהורים על חיייהן של נשים', שמתפרסם כאן לראשונה עוד לפני הופעתו באנגלית. גיליגן מבקשת להסביר את עמדתה שהתפרסמה לראשונה בספרה פוריץ הדרך, בקול שונה: התיאוריה הפסיכולוגית והתפתחות האשה. טענתה המרכזית של גיליגן בספר נבעה מתפיסות של פמיניזם תרבותי. היא הבחינה בין האופנים השונים שבאמצעותם גברים ונשים מנהלים מערכות יחסים. מניתוחה את השיפוט המוסרי של גברים ונשים עלה כי גברים מנהלים את מערכות היחסים שלהם מתוך תחושה של זכאות והשקפת עולם המבוססת על זכויות, בעוד נשים 'מקבלות החלטות על בסיס חשיבה הקשרית ומתוך מודעות להשלכות שעשויות להיות להחלטותיהן על הזולת',¹⁰ ומשום כך מוותרות לעתים קרובות על מה שמגיע להן מתוך התחשבות זו בזולתן. מבקריה של גיליגן הסיקו מספרה מה שלא נכתב בו – שנושים הן מטבען ותרניות ופשרניות לעומת גברים, ומכאן שאבחנתה זו של גיליגן שירתה בעיניהם את חלוקת התפקידים המסורתית בין גברים לנשים. מאמרה של גיליגן הפותח את הכרך עונה למבקריה ומחדד את טיעוניה. היא מסבירה שוב את מסקנותיה ממחקריה הקודמים ומבחינה שההבדלים שגילתה נובעים מדרך החשיבה הפטריארכלית המתבנתת גברים ונשים לנהוג על פי המודל הפטריארכלי מגיל צעיר ולא כתוצאה מהבדלים ביולוגיים. כך לדוגמה, המודל הפטריארכלי מתבנת בניס כבר בגילאי ארבע-חמש לדכא את רגשותיהם ולהימנע ממשחקי בנות, בעוד בנות עוברות תבנות פטריארכלי דומה בראשית גיל ההתבגרות, אז הן לומדות להיות 'נשיות' יותר. אחת התוצאות של תבנות זה הוא הניתוק בין הרגש לקול האמיתי הן של גברים והן של נשים ממה שהם משמיעים בפועל. וכך, בעוד בנות בגילאי שמונה עד 11 מדברות על רצונותיהן בקול רם ובהיר, בהגיען לגיל ההתבגרות הן משתיקות את קולן ומאבדות אותו. גיליגן מראה כיצד בנות בגיל זה מרבות להגיד 'אני לא יודעת' כדי להתאים את עצמן למערך הפטריארכלי בחברה.

כדי להראות את חשיבותו של הקול הפנימי לסדר החברתי, מצטטת גיליגן מחקרים באנתרופולוגיה אבולוציונית שגילו כי שרידותו של המין האנושי התאפשרה בזכות יכולתם של בני האדם להגיע להבנה הדדית המעודדת מודל של הורות מורחבת. מודל ההורות המורחבת מנוגד למודל 'האדם כצייד', המבוסס על 'הסכם המין' בין הצייד המפרנס את זוגתו תמורת נאמנות מינית. במודל ההורות המורחבת נעזרים ההורים המגדלים את ילדיהם במבוגרים נוספים. מחקרים גילו שמודל זה מעודד שאפתנות, יכולת מנהיגות וחוסן נפשי בקרב ילדים,¹¹ ומוכיח למעשה שמודל המשפחה הגרעינית כאידיליה הוא תוצר של חשיבה

9 שם, עמ' 35-38.

10 צבי טריגר, 'דבר העורך', המשפט, כרך טז (2011), עמ' 8.

11 גיליגן מציגה כדוגמה את ההיסטוריה האישית של נשיא ארצות הברית, ברק אובמה, שגדל בסיועם

הפטריארכלית המשרתת צורך חברתי מסוים בעוד למעשה כל בני האדם נולדים 'עם תשוקה לגדל ולטפח, ועם יכולת הבנה הדדית' (עמ' 21). גיליגן טוענת שהחשיבה הפטריארכלית מעודדת היררכיה שבהכרח חייבת לפרק קשרים חזקים העומדים בדרכה, ואילו להבנה הדדית יש מבנה רוחבי ולא אופקי והיא דמוקרטית מטבעה. היכולת להבנה הדדית ולאמפתיה היא רוחבית, ועל כן על פי החשיבה הפטריארכלית יש לשבור ולהגלות אותה לשוליים. החניכה הפטריארכלית גורמת לנערות לאבד את קולן הטבעי, להבין שאם הן רוצות להשתלב בחברה הן צריכות להתעלם מקולותיהן הפנימיים שמעודדים הבנה הדדית. תהליך דומה עובר גם על הגברים במודל חברתי פטריארכלי.

מסקנתה המעשית של גיליגן היא שהמאבק על השחרור והחופש לכל בני האדם, גברים ונשים, טמון בפירוקה של החברה הפטריארכלית המשתיקה את קולנו. משום כך מסכמת גיליגן את מאמרה בטענה שעדיין לא הגיע הזמן להפסיק ללמוד וללמד מגדר, על אף השינויים הכבירים שהביאה אתה תנועת השחרור הפמיניסטית. המגדר מצוי בלב לבן של השאלות החשובות ביותר וכרוך בקיומנו כבני אנוש הן במישור האישי של חופש ואהבה, הן במישור החברתי, בטיפול בילדים, בעוני ושירותי בריאות, ובמישור הגלובלי – בסוגיות הקשורות בדמוקרטיה, בשוויון ובמצבו של כוכב הלכת שלנו. תפקידו של הפמיניזם עדיין לא תם ומטרתו לשחרר את כולנו, גברים ונשים, ולהובילנו לעבר חברה דמוקרטית יותר.

מאמרה של גיליגן מציג, אם כן, לקורא/ת את הפמיניזם התרבותי כפי שהוא מתבטא בחקר החברה האנושית מן הזווית הפסיכולוגית. מאמרה של דפנה ברק-ארז, מהבולטות שבכותבות על פמיניזם ומשפט, מעמיד את הנדבך המרכזי השני של הכרך הקושר פמיניזם, משפט ותרבות. במאמרה פורשת המחברת בפני הקורא באופן ברור ובהיר את האפשרויות הפרשניות שמציעה החשיבה הפמיניסטית לפרשנות המשפטית. ברק-ארז מבחינה בין ארבעה סוגים של חשיבה פמיניסטית לפרשנות פמיניסטית הנובעת מהם. סוג החשיבה הראשון נובע מהפמיניזם הליברלי, שבמהותו שואף להשגת שוויון מלא בין נשים וגברים. פרשנות משפטית מסוג זה תבקש להדגיש את השוויון הפורמלי בין נשים וגברים ותשאף לצמצם יחס מפלה או שונה הנמצא בחוק כלפי נשים, כמו לדוגמה בבג"צ אליס מילר (עמ' 39-40). סוג הפרשנות השני הוא פרשנות של פמיניזם תרבותי ברוחה של גיליגן, המכיר בקול השונה של נשים ואת דבקותן באתיקה ובמוסר המדגישים דאגה לזולת. פרשנות ברוח זו תבקש לקדם הכרה בחובות פוזיטיביות לפעול ולא רק את החובה החוקית להימנע מגרימת נזק, ולהוביל לתהליך שבו המדינה מחויבת לדאוג לזכויות החברתיות של האזרחים גם אם היא אינה נדרשת לעשות כן בצורה מפורשת על ידי החוק. גישה זו מציעה גם ניסוח מורכב יותר של זכויות ולא רק חלוקה בינארית במסמכים משפטיים ברוח פרשנות של פמיניזם תרבותי ולא בשיטה המסורתית לניתוח מסמכים משפטיים (עמ' 41-42). סוג הפרשנות השלישי נובע

של סביו וסבתו וכיצד אמה של מישל אובמה, אשת הנשיא, מתגוררת יחד עם משפחתו הגרעינית בבית הלבן. גיליגן, 'מהיכן אנו באים/ת ולאן אנו הולכים/ות? הרהורים על חייהן של נשים', המשפט, כרך טז, עמ' 20.

מהפמיניזם הרדיקלי ומתמקד בשחרורן של נשים מהכפפתן החברתית לגברים. ברק־ארז מציגה לדוגמה כיצד כתביה של קתרין מקינן סייעו לניתוח דקונסטרוקטיבי של כללים משפטיים המכפפים נשים לגברים, כמו הצגה של הטרדה מינית כפגיעה בשוויון או הטענה כי פורנוגרפיה היא פעולה ולא ביטוי ועל כן אינה זכאית להגנה בשם חופש הביטוי. בארץ פיתחה אורית קמיר ברוח זו מודל על כבוד האדם שדוחה משמעויות פטריארכליות של מושג הכבוד (עמ' 42-43). סוג הפרשנות הפמיניסטית הרביעי מבקש להרחיב את תורת המשפט לכל הכלה של קולות נשים מרקעים שונים, לדוגמה בסוגיות של העדרה מתקנת או שיוך אתני לאומי כחלק מהחובה לקדם ייצוג הולם של נשים מרקע שונה.

באמצעות הידע המשפטי הרחב והעמוק שלה מציגה בפנינו ברק־ארז דוגמאות מהארץ ומהעולם לניסיונות להתמודדות עם פרשנויות פמיניסטיות מסוגים שונים בין השאר בקנדה, בהודו ובדרום אפריקה. ברק־ארז מראה כיצד הפרשנויות הפמיניסטיות השונות מייבאות מחלוקות פנים פמיניסטיות אל הזירה המשפטית. היא מציגה שלושה פסקי דין ישראליים שנכתבו בידי שופטות שכל אחת מהן מייצגת גישה פמיניסטית פרשנית שונה. בפרשת נחמני, שעסקה באפשרות להמשיך פונדקאות, ביטא פסק הדין את גישת הפמיניזם הליברלי כאשר קבע שאין בית המשפט יכול לכפות הורות כפויה בדומה לאופן שבו אישה חופשית להחליט על הפסקת הריון. ב'עניין מילוא', סירבה לאורה מילוא לשרת בצבא מטעמים מצפוניים והתבססה על חוק שירות ביטחון המאפשר לנשים (ולא לגברים) לקבל פטור 'מחמת טעמים שבמצפון או טעמים שבהווי משפחתי דתי'. עד לבג"צ מילוא ניתן הפטור לסרבניות מצפון כלליות פציפיסטיות ולא לסרבניות מצפון סלקטיביות המסרבות לשרת בשל מקרה מסוים, כמו לדוגמה מדיניות צה"ל בשטחים. בפסק הדין ביטאה השופטת הלך רוח של פמיניזם ליברלי החותר לשוויון כאשר קבעה שלא צריך להיות הברדל בין הפטור המצפוני הניתן לנשים ולגברים, ובשני המקרים צריך להישען על פציפיזם מלא ולא על פרשנות סלקטיבית, כלומר שוויון בין גברים ונשים. עמדתה של העותרת המתנגדת למיליטריזם גברי, שביקשה להישען על סעיף חוק המעניק מצפון מסוג שונה לנשים, משקפת פמיניזם תרבותי המכיר בכך שיש הבדל בתפיסות מצפוניות של גברים ונשים. בפרשת ש.י.ן (עמ' 44)¹² נבחנו הגבלות על שידורים פורנוגרפיים. בית המשפט קיבל את הטענה כי השידורים הם חלק מחופש הביטוי בהתאם לחשיבה הליברלית הקלאסית ולא לפי הפרשנות הפמיניסטית, ודחה את טיעוני הנגד שנבעו מבית מדרשו של הפמיניזם הרדיקלי הדוחה את ההבחנות בין ארוטיקה לפורנוגרפיה, ואשר רואה בפורנוגרפיה כלי להשפלת נשים ללא יוצא מן הכלל (עמ' 47-48). ברק־ארז מראה כיצד אי אפשר להתעלם מהפרשנות הפמיניסטית ככלי פרשני מפני שצמיחתו של שדה המשפט מתאפשרת באמצעות הפרשנות. עם זאת היא מציעה לא להתמקד בסתירות שבין הגישות הפמיניסטיות השונות, אלא לאמץ עקרונות על פרשני מאחד שפיתחה קתרין ברטלט – 'שאלת האישה'. על פי עיקרון זה יש להעדיף את החלופה

12 בג"ץ 5432/03 ש.י.ן – לשוויון ייצוג נשים נ' המועצה לשידורי כבלים ולידודי לוויין.

הפרשנית שאינה כרוכה בהטלת נטל חברתי לא פרופורציוני על נשים באמצעות שימוש בטכניקה של הצגת 'שאלת האישה' כלפי כללים משפטיים שנראים לכאורה ניטרליים. לדוגמה, הוצאת הריון מכיסוי המעניק ביטוח רפואי הוא כלל המפלה נשים, ושאלת ההגבלה על הפלות במדינות שונות בעולם (לא בישראל) גם בנסיבות קשות כרוכה בהטלת נטל חברתי לא פרופורציוני על נשים גם בשל ההשפעה הישירה על בריאותן וגם בשל העובדה שברוב המקרים נטל הגידול העיקרי של ילדים מוטל על נשים. התמקדות בשאלת האישה מתאימה לגישה של מסורת פמיניסטית המעדיפה התמקדות בפרקטיקה ובעובדות ופחות בשאלות פילוסופיות שהן תלויות זהויות (עמ' 51), ומדגימה את הקשר ההדוק בין חשיבה פמיניסטית תיאורטית לעולם המעשה.

הכרך מונה 18 מאמרים והוא נע על הציר שבין המשפט למגדר ובין המישור התיאורטי למעשי. שישה מאמרים (מתוכם חמישה מופיעים בראשית הכרך) עוסקים באופן ישיר בפעולתם של בתי המשפט בסוגיות הנוגעות לנשים. חלק מן המאמרים מדגים כיצד פרשנות פמיניסטית של המשפט יכולה לאפשר למשפט להיטיב עם אוכלוסיות מוחלשות. כך לדוגמה עיונה של יפעת ביטון במאמרה, 'תולדות הניתוח הפמיניסטי של דיני הנזיקין', שדן בדיני נזיקין הנחשבים לכלי ניטרלי ליישוב סכסוכים פרטיים בין צדדים משפטיים, מעלה כי דינים אלה מוטלים מגדרית, והם אינם ניטרליים אלא מעדיפים את רווחתם של גברים על פני נשים. ביטון מראה כיצד יכולה המשגה פמיניסטית לתרום לרווחת הציבור כולו, בין השאר באמצעות ניתוח הרחבת דפוסי האחריות של עולות הרשלנות בדיני נזיקין אל מזיק פריפריאלי ולא רק לינארי. ההמשגה הפמיניסטית מצביעה על כך שנשים נפגעות גם מיחסי הכוח בחברה, ומשום כך יש לייחס חשיבות לא רק למי שאחראי באופן ישיר לעוולה, כנהוג במשפט המקובל, אלא גם למי שגורם נזק באופן עקיף. כך לדוגמה ההמשגה הפמיניסטית מרחיבה את המבט הנזיקי לא רק לאחריותו של האב הפוגע מינית אלא גם לרשויות שהתרשלו בזיהוי הפגיעה בקורבן, לא רק לרוצח אלא גם לבעלי החנות שעל גגה בוצע רצח משום שלא הגנו מספיק על לקוחותיהם ורשלנותם אפשרה ביצוע עבירות אונס ורצח על גג החנות (עמ' 78-82).¹³ בדומה לביטון, מצביע יובל מריץ על ההטיה המגדרית של דיני הראיות ומראה כיצד ההליך הראייתי מעניק יתרון ברור לתפיסה אפיסטמולוגית גברית. ברוחה של גיליגן הוא מציע במאמר לשנות את עקרונות היסוד המנחים את דיני הראיות ולאפשר הכללה של אתיקה ואפיסטמולוגיה של הקול השונה בבתי המשפט כדי להגביר את השוויוניות בבתי הדין. מאמרה של קרני פרלמן, שראוי היה לשבצו לצד המאמרים המשפטיים יותר בכרך ולא בסופו, מצביע על יתרונם של הליכי שפיטה המושפעים מן הרוח הפמיניסטית, אשר מטרתם הסופית אינה הכרעה המחודדת את ההבדלים בין הצדדים המסוכסכים במשפט אלא הכלה, פשרה וויתור כדי להגיע לפתרון מוסכם על הצדדים. שני מאמרים משפטיים נוספים מצביעים על היבטים פמיניסטיים הדרושים בחקיקה. מאמרן של

עירית נגבי ותמר ברנבלום מציע 'מבט פמיניסטי ביקורתי על הישגי הרפורמות החקיקתיות בדיני האונס', ומאמרה של אלונה חגאי-פריי, 'על הדרה ופשעים יוצאים מן הכלל: פשעי מין, מגדר והמשפט הביין-לאומי הפלילי', סוקר את ההתפתחויות ההיסטוריות שהובילו להכרה בפשעי מין כפשע נגד האנושות בהליכים פליליים במשפט הבינלאומי.

לצד המאמרים העוסקים במופעו של המגדר בתוך המשפט, עוסקים חלק מן המאמרים בהיבטים של משפט ותרבות בהקשר רחב יותר. מאמרה מרחיב הדעת של ליאורה בילסקי, "לפני זה לא עברנו על גדרות": העיר, המשפט והמשוטט במשפט יעקובוביץ', מציע ניתוח היסטורי ותרבותי של פסק הדין של השופט שמעון אגרנט בפסק דין יעקובוביץ', שנודע בקרב בני התקופה כפרשת האונס והרצח בגן מאיר. לצד פרישת סיפור ההליך המשפטי מציעה בילסקי את זירת המשפט הפלילי ככלי שבאמצעותו מונגשים לציבור עקרונות משפט חוקתיים מופשטים. בילסקי מסבירה כי חלקו הראשון של פסק הדין בתיק זה היה יכול להיות כלי להרחבת השוויון לנשים בחברה (עמ' 157-158). היא מראה כיצד נשכח דווקא חלקו הראשון של פסק הדין שעסק בהרחבה בעבירת האונס אשר בו ויתר השופט אגרנט על הדרישה לעדות מסייעת שהייתה נהוגה עד אותה עת במשפטי אונס, ואילו חלקו השני של פסק הדין עסק בהבהרת היסוד הנפשי של עבירות המתה בכלל ועבירת הרצח בפרט והפך לתקדים משפטי. היא אינה עוסקת בהרחבה בניתוח החברתי של פסק הדין במונח זה, אך ברי כי השכחה זו היא תוצר ישיר של הקשר בין חברה למשפט, מפני שהחברה הישראלית של שנות החמישים עדיין לא הייתה מוכנה למהלך השוויוני שהציע השופט אגרנט. באמצעות טכניקות של מיקרו-היסטוריה וניתוח תיאורטי משחזרת בילסקי את ההליך המשפטי ואת דמותה הייחודית של קורבן האונס, נעמי, אשר ביקשה לחצות את הגבולות המקובלים לנשים באותה עת. גיבורת משנה תרבותית בסיפור ההיסטורי המוצג בפנינו היא העיר תל-אביב, שבה ביקשה נעמי לשוטט בחופשיות ובילסקי מעבירה אותנו הלוך ושוב בין החושך לאור, בין הציבורי לפרטי ובין הפרטי ללאומי כפי שבאו לידי ביטוי בהליך המשפטי ובפסק דין יעקובוביץ' (עמ' 171-172). ניתוח היסטורי ותרבותי מציע גם איל כתבן, המראה כי תהליך הפמיניזציה של מקצוע רפואת השיניים בישראל אינו אלא תהליך של רה-פמיניזציה, לאחר שתהליכי חקיקה שונים בתקופת המנדט הדירו את רגליהן של נשים ממקצוע זה.

שני מאמרים מרתקים עושים שימוש בתיאוריות פמיניסטיות ותרבותיות ומציעים פרספקטיבות חדשות להתבוננות על שני תחומים שאינם שייכים במובהק לעולם המשפטי. אתי ליבמן עפאים בוחנת במאמרה המרתק, 'פמיניזם גברים וגבריות: קריאת פסקי הדין בעניין גיוס תלמידי ישיבות באמצעות תיאוריות על גבריות', את הפטור מגיוס שניתן לגברים חרדים באמצעות לימודי גבריות. לימודי הגבריות מנתחים כיצד החברה יצרה מנגנונים שמאפשרים לה לגרום לגברים לשרת את ערכיה בעוד הם חושבים שהם עוסקים בהגשמה עצמית. כך, למשל, השירות בצבא נחשב בחברה הישראלית אות לגבריות, ערך מוסרי וחובה גברית. היא מצביעה על כך שהגידול במספרם של הפטורים לגברים חרדים הופך לבעיה חברתית מפני שאי חלוקת הנטל פוגעת בערכים הציוניים המוסריים של החברה הישראלית.

לחרדים יש מערכת ערכים אלטרנטיבית שערכי הגבריות תחת לחץ אינם חלק ממנה. היא מצביעה על האופן שבו השופטים בתיקים העוסקים בפטורים לגברים חרדים מחויבים בפסק הדין לתפיסות של גבריות ציונית יהודית בנוסח 'יהדות השרירים' של מקס נורדאו השואפת לחזור לימי הגבורה היהודיים של ימי קדם ולשלול את הגלות הרופסת, שבה גברים יהודים נחשבו נשיים. בסוף המאמר נזהרת המחברת מלהסיק את המסקנה המתבקשת ולעמת את שתי תפיסות העולם, את עולמות הערכים הישראלי הכללי והחרדי, ולהציג את הבעייתיות שבקיומה של קבוצה כזו בתוך הלאומיות הישראלית. במקום לסכם באופן מובהק את טיעוניה בכך ש'בבסיס פסקי הדין בעניין גיוס תלמידי הישיבות מצוי הרצון (או הצורך) להגן על הגבריות הישראלית ציונית', היא מבקשת להצביע על הניתוח שלה כעל תרגיל מחשבתי בלבד המאפשר פרספקטיבה רחבה יותר על פסקי דין משפטיים (עמ' 374).

ניתוח תרבותי פמיניסטי רחב נוסף עורכת אומי לייסנר במאמרה על הרפואה המגדרית. היא בוחנת את ההתפתחות ההיסטורית של ענף רפואי זה, ומעלה תהיות באשר לנחיצותו. מאז ראשית ימי הרפואה נחשב הגוף הגברי למודל הגוף האנושי הנורמלי. טעויות הרוות אסון הובילו להוצאתן של נשים ממחקרים רפואיים, ורק משנות השמונים משולבות נשים במחקרים רפואיים באופן קבוע. מחקרים רפואיים אלה שהעמידו נשים במרכז המחקר גילו שנשים חולות אחרת ומתות אחרת מגברים. המחברת מעמידה שאלות יסודיות: מדוע רצויה לנו רפואת נשים בעוד שרפואה לפי גיל או לפי גזע אינה נחשבת לתקינה פוליטית? האם הרפואה המגדרית מטרתה לסייע לנשים או רק להרחיב את מעגל הלקוחות של מקצוע הרפואה? מדוע האישה נחשבת ל'אחר', ומשום כך זקוקה לטיפול רפואי נפרד? אלה שאלות תרבותיות חשובות המדגימות את הקשר שבין לימודי מגדר לבין שינוי חברתי בפועל.

במאמרה הפותח את הכרך הציבה גיליגן את השאלה אם יש מקום להמשיך בלימודי המגדר. מאמריהן של חנה ספרן ומיה מוכמל עוסקים בלימודי מגדר באקדמיה ומראים מדוע לימודי המגדר חשובים ואף לא נלמדים מספיק במחלקות האקדמיות השונות. לצד מאמרים אלה מופיעים בכרך כמה מאמרים העוסקים בסוגיות מגדריות ללא קשר ישיר לעולם המשפטי: כאלה הם לדוגמה מאמרו של טראב אבורביעה-קווידר ונעמי וינר-לוי על נשים פלסטיניות בישראל, מאמרה של ריבה זיו על היחסים בין מעסיקות ישראליות למהגרי עבודה, ומאמרו של לאור לוסיאן על פרפורמטיביות אמהית. מאמרים אלה קשורים להיבטים הרחבים יותר של מגדר ותרבות, וייתכן שראוי היה לקבצם יחד תחת שער מאחד המגדיר אותם כמאמרים העוסקים בסוגיות של חברה ומגדר.

הכרך שלפנינו מדגים את חשיבותה של הכתיבה הבינתחומית של גיליגן ומראה את ההשפעה הרבה של כתיבתה על תחומים אקדמיים רבים, תוך שהוא מאגד מאמרים מדיסציפלינות שונות ומגוונות – משפטים, סוציולוגיה, ספרות, מקרא, פסיכולוגיה ורפואה. המאמרים המופיעים בו משלבים תיאוריה פמיניסטית, לימודי מגדר, משפט ותרבות, ובדומה לשני השדות העיקריים הנסקרים בו נע על הציר שבין תיאוריה לפרקטיקה. זהו כרך עשיר וחשוב לכל המתעניינים בסוגיות של משפט, תרבות ומגדר.